

експерименту збільшився на півтора бали за п'ятибальною шкалою оцінки; а в контрольній групі лише незначне поліпшення якості знань. Це вочевидь показує ефективність застосування методу “мозкового штурму” в навально-виховному процесі професійної підготовки майбутніх юристів.

Використана література:

1. Макаров Р. Н. Авиационная педагогика : [учебник] / Р. Н. Макаров, С. Н. Неделько, А. П. Бамбуркин, В. А. Григорецкий. – М. : МАПЧАК, 2005. – 433 с.
2. Педагогика: Новый курс : учеб. для студентов вузов, обучающихся по пед. специальностям. – В 2 кн. [Текст] / И. П. Подласый. – М. : ВЛАДОС, 2000. (Учебник для вузов). – Кн. 2 : Процесс воспитания. – 255 с.
3. Рижиков В. С. Теорія і практика конструювання цільових моделей (професіограм) та процесу професійної підготовки майбутніх юристів : монографія / В. С. Рижиков. – Херсон : Вид-во “Айлан”, 2010. – 280 с.
4. Ягунов В. В. Педагогіка : навч. посіб / В. В. Ягунов. – К. : Либідь, 2003. – 560 с.
5. Ягунов В. В. Методика навчання студентів спілкуванню в управлінській діяльності : навч. посіб / В. В. Ягунов, Н. М. Костриця, В. І. Свистун. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 272 с.

Рижиков В. С. Методика применения “мозгового штурма” на семинарских занятиях в профессиональной подготовке будущих юристов соответственно профессиографического профиля.

Применение мозгового штурма на семинарских занятиях при профессиональной подготовке будущих юристов развивает творческую активность, повышает качество теоретических знаний, способствует формированию эмоциональной устойчивости, умения высказывать и обосновывать собственную профессиональную точку зрения.

Ключевые слова: юрист, семинарское занятие, “мозговой штурм”.

Ryzhikov V. S. Metodika's saffron milk caps of “Brain storm” on seminar employment in vocational training of the future lawyers accordingly professional a profile

Applicationd brain storm on seminar employment at vocational training of the future lawyers развивает creative activity, raises quality of theoretical knowledge, promotes formation эммоциональной to stability, abilities всказывать and to prove own professional point of view.

Keywords: the lawyer, seminar employment, “Brain storm”.

**Сахній М. П.
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника**

НАРОДНА ОСВІТА НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ (другої половини ХІХ – початку ХХ ст.)

У статті досліджується процес створення народної освіти на Лівобережній Україні другої половини ХІХ – початку ХХ століття. Підкреслюється важливість малокомплектної трирічної земської школи, заснованої М. Корфом, яка набула популярності серед сільського населення.

На противагу цій школі, уряд створює церковнопарафіяльні та міністерські школи, які не завоювали популярність з боку населення через жорсткий контроль інспекції.

Ключові слова: земські школи, церковнопарафіяльні школи, міністерські школи, школи-грамоти, пересувні (тимчасові) школи, малокомплектні школи, вітчизнознавство.

Для створення конкурентоспроможної та гнучкої системи освіти у період модернізації національних освітніх закладів важливим є дослідження та збереження українських культурно-історичних традицій, відновлення історичного досвіду системи навчальних закладів в Україні минулого. На наш погляд, в умовах формування перспективної програми розвитку національної школи, пошуку і впровадження ефективних форм та методів навчання і виховання діяльність народної освіти на Лівобережній Україні другої половини XIX – початку XX ст. надає цікавий досвід підготовки дітей до змінених умов життя.

Дане дослідження привернуло увагу багатьох педагогів та науковців. Так, до питання освіти у житті народу неодноразово звертався видатний діяч, педагог, організатор трирічної земської громадської школи Микола Корф, який у своїх працях [11; 12; 13] розглядав народну освіту як одне із важливих завдань розвитку країни. Різноманітні напрями просвітницької діяльності тогочасного періоду вивчали також П. Грабовський [2], К. Ушинський [17], В. Чарнолуський [18] та ін.

Мета статті – висвітлити причину існування шкіл різного типу в системі народної освіти на Лівобережній Україні другої половини XIX – початку XX століття.

Для досягнення мети необхідно розв’язати такі **завдання**:

1. Дослідити типи шкіл, які існували на Лівобережній Україні другої половини XIX – початку XX століття;

2. З’ясувати місце земської школи в системі народної освіти.

До початкової освіти на Лівобережній Україні другої половини XIX – початку XX ст. входили організовані школи (земські, міністерські, церковнопарафіяльні, міські, приватні, повітові) та неорганізовані навчальні заклади (школи-грамоти).

Як вже зазначалось, визначну роль у розвитку земської освіти відіграв М. Корф. Усвідомлюючи важливість освіти для народу, для кожної людини зокрема, педагог присвячує своє життя справам народної освіти. У праці “Земский вопрос (о народном образовании)” він зазначав, що освіта народу є важливою необхідністю всієї держави і всього суспільства, тому вони зобов’язані піклуватися про неї, адже “чем более образована и развита масса, тем это лучше для права собственности и общественного порядка, на которых зиждется государственная жизнь...” [12, с. 2]. Спочатку М. Корф працює секретарем земських зборів, членом ревізійної комісії, почесним мировим суддею. У 1866 р. М. Корфа обирають гласним повітових і губернських земських зборів, у 1867 р. – членом повітової училищної ради, а дещо пізніше – її головою [14, с. 20]. З цього часу починається його

подвижницька діяльність на ниві народної освіти.

М. Корф ініціював створення недорогої трирічної малокомплектної (з одним учителем на всі три класи) сільської народної школи в Олександрівському повіті.

Земська школа вбачалася живильним джерелом щодо забезпечення українського народу елементарною освітою, і саме така мета нею сповідувалася. Відповідно до “Положення про початкові народні училища” 1864 р., згідно з яким право створювати початкові школи надавалось як державним установам, так і приватним особам, але за умови контролю за роботою цих навчальних закладів повітовими і губернськими училищними радами. Метою початкових народних училищ було: “Утверждать в народе религиозные и нравственные понятия и распространять первоначальные полезные знания” [5, с. 15].

Початкові заклади в губерніях Лівобережної України були однокласні і двокласні, причому кількість однокласних шкіл з 2–3-річним курсом навчання преважувала, що пояснювалось їх більшою рентабельністю (менша тривалість навчання, менші витрати на утримання та ін.) [4, с. 56].

Земські школи функціонували на кошти земств, тому передбачали безкоштовне навчання осіб обох статей, різних станів та віросповідання. Тобто освіта ставала доступною для всіх верств населення.

За даними “Інструкції...”, діти віком від 9 років мали відвідувати навчання вранці, а дорослі (від 16 років) – ввечері або в святкові дні чи неділю протягом року. Діти до 9 років приймалися до закладу тільки у випадку їх виняткового розвитку [8, с. 82]. У місцевостях, де не було можливості відкрити окремо початкові училища для хлопців та дівчат, допускалось спільне навчання.

Згідно з поставленою метою “поднять уровень элементарного обучения в скорейшем времени, полагая в основу программы школ стремление к общему развитию, к воспитанию общечеловеческих свойств”, представники земств ставили перед собою наступні завдання: “наставниками училищ должны быть лица, обладающие знаниями и достаточной педагогической подготовкой; требуется, чтобы школы имели приличные и удобные помещения, учебные пособия; необходимо устраивать во время летних каникул педагогические съезды учителей при управе; при училищах нужно организовывать читальни, которые в то же время снабжали бы книжками селян, при управе – библиотеку для самих наставников, чтобы они могли продолжить развитие, следить за ходом просвещения и новыми методами преподавания” [6].

Однак до окресленої мети земства йшли довго. Спочатку ініціаторами відкриття шкіл були лише селяни, які вкладали свої гроші у розвиток школи. Пізніше земства долучаються до справи і допомагають школам

матеріальним забезпеченням (надають підручники, приладдя, оплачують заробітну платню учителям, облаштовують шкільні приміщення та здійснюють оплату сторожеві).

Відчуваючи брак коштів та будь-якої підтримки з боку уряду, але спостерігаючи велику популярність власних шкіл у сільського населення, деякі земства почали відкривати неорганізовані школи (тимчасові – С. М.) – школи грамоти, пересувні школи, школи-філії та ін., що свідчить про бажання земств зробити початкову освіту загальнодоступною для населення [18, с. 513-514]. Про існування таких шкіл свідчить, наприклад, звернення до губернатора Кобеляцького повітового земства Полтавської губернії “влаштувати пересувну школу” та одержання позитивної відповіді [15, с. 1]. За даними Харківської губернії, в 1913 р. діяло 80 неорганізованих або тимчасових шкіл [15, с. 3]. Це свідчить про те, що такі школи були більш вигідні уряду, ніж постійні, оскільки не потребували великих витрат і їх можна було безперешкодно закрити.

Навчання в пересувних школах організовувалося шляхом доручення кращим вчителям в повіті роз'їздів по дільницях. На кожній дільниці мало бути 68 пунктів. На одній дільниці вчитель мав працювати 4 тижні, а через 68 тижнів знову повертатися до неї і т. д. Заклавши основи для самоосвіти, учитель поділяв своїх учнів на 56 груп, котрі групувалися навколо “наиболее способного и бойкого ученика”, а сам переїжджав до наступного пункту. Відповідно до сенатського указу 1877 р., в якому зазначалося, що земства не можуть відкривати пересувні школи “по неимению закона, разрешающего земским учреждениям собственною властью открывать подвижные школы”, пересувні школи поступово було реорганізовано в звичайні земські [9, с. 156].

Велика народна симпатія до земських шкіл непокоїла самодержавство. Тому засобом боротьби із земською освітою уряд обрав міністерські школи “с определенным и постоянным источником средств, с определенным жалованьем учителю, определенным расходом на учебные принадлежности, наем квартиры и т.п., одним словом” [19, с. 26]. Тобто, як видно, уряд не дуже переймався рівнем новостворених шкіл, а просто прагнув призупинити швидкий розвиток земських.

Закон 1869 р. поклав початок утворенню міністерських початкових училищ. Метою їхньої діяльності було надання сільським дітям елементарної освіти. Міністерські училища були однокласними (з трирічним терміном навчання), де викладали Закон Божий, російську мову з каліграфією, арифметику, церковний спів, та двокласними (з п'ятирічним терміном навчання). Водночас, поряд з названими дисциплінами, вивчали історію, географію, природознавство та креслення [3, с. 6-7]. Тобто в окреслених школах елементарну освіту було доповнено дисциплінами

природничого циклу, що мало надати їм більш привабливого вигляду.

Для міністерських училищ характерними були бюрократичні порядки, жорсткий контроль з боку дирекції та інспекції, що викликало до них неприязне ставлення з боку сільського населення. Тому у 1907 р. відбулося злиття міністерських шкіл із земськими і міськими. Це було зумовлено тим, що у 1907 р. Міністерство народної освіти почало видавати субсидії на утримання шкіл і термін “міністерська школа” втратив значення: з одного боку, в деяких повітах, зокрема Харківської губернії, земські школи почали користуватися субсидіями Міністерства народної освіти, а з другого – земства брали участь в утриманні міністерських шкіл [15, с. 123].

Іншим знаряддям наступу на земські народні школи були церковнопарафіяльні установи, мережа яких на Лівобережжі у другій половині XIX ст. починає швидко зростати. Так, станом на 1912 – 1913 н.р. у Полтавській губернії налічувалося 33%, у Чернігівській – 34,5%, у Харківській – 35%, а у Київській губернії – 74,6% церковнопарафіяльних шкіл від загальної кількості початкових закладів [15, с. 3]. Однак більшість населення все ж таки віддавала перевагу міністерським школам, в котрих, по-перше, їхніх дітей “не пригноблюють так, як по школах церковприходських”, а по-друге, міністерська школа має завдання “прищепити перші початки освіти серед простого, убогого люду, і виповняє ту поважну задачу, як здужа”, натомість “школа церковноприходська і цілком далека від цілей справді просвітних, а навпаки, застоює безпросвітну темноту та неучтво” [2, с. 15]. Неблагонадійною, як зауважував П. Грабовський, була церковнопарафіяльна школа і з національного боку, бо “не навчить нічому путньому, крім дикої нестерпучості на “мракобесия” [2, с. 15].

Однак, незважаючи на це, після 1880 р. уряд починає посилено підтримувати церковні школи шляхом асигнування значних коштів на їх утримання. Це було зумовлено антинародною політикою уряду щодо земських шкіл, хоча маскувалося під необхідність поширення дешевших (на противагу земським та міністерським) навчальних закладів, в яких “можно воспользоваться бесплатным трудом духовенства и дешевым трудом учителей крестьянских домашних школ” [19, с. 27]. Окрім насадження церковних шкіл, було посилено вплив духовенства на початкові школи і встановлено суворий урядовий нагляд за діяльністю вчителів, задля чого з 1869 р. було введено посади інспекторів, а з 1874 р. – і директорів народних училищ.

Урядові субсидії в сукупності з постійними місцевими засобами давали духовенству можливість розширювати мережу церковнопарафіяльних шкіл і поліпшувати їх матеріальне та навчальне становище. Управління школами отримало взірцеву організацію, що забезпечила постійний нагляд за правильним веденням навчально-виховної справи.

Метою церковнопарафіяльних шкіл, згідно з “Правилами...” 1884 р., було надання елементарної освіти шляхом утвердження православної віри та християнської моралі. Освіта спрямовувалась на виховання в дітей “страху Божого”, утвердження в них “непоколебимой преданности Православной Вере, св. Церкви с ея уставами и обрядами, Престола и Отечеству” [16, с. 34]. Тому уроки починалися і закінчувалися співом учнями молитви, а основними підручниками для навчання в церковних школах були Євангеліє, Псалтир і Часослов.

Церковнопарафіяльні школи були двох типів: однокласні (трирічні) і двокласні (п’ятирічні). В однокласних викладали Закон Божий, церковний спів, читання, письмо, початкові відомості з арифметики. У двокласних перелік дисциплін розширювався за рахунок відомостей з історії церкви і “отечества” (вітчизнознавства – С. М.) [3, с. 5].

Навчальний рік у церковнопарафіяльних школах фактично не перевищував шести місяців, оскільки, крім 4-місячних літніх канікул, два місяці учні в школах церковного підпорядкування не навчалися у зв’язку з різними релігійними святами [1, с. 12].

Педагогічні діячі оцінювали діяльність церковнопарафіяльних шкіл незадовільно, що було зумовлено виключно релігійно-монархічним спрямуванням процесу навчання і виховання, низьким рівнем знань, використанням схоластичних методів навчання, відсутністю належної матеріально-технічної бази та санітарно-гігієнічних умов.

Однак, незважаючи на самодержавницькі та інші утиски, саме земська школа користувалася більшою популярністю у сільського населення.

Отже, “из всех типов начальной школы, существовавших в то время (земских, министерских, церковноприходских и др.), земские школы были лучшими. Образовательный уровень их учителей был выше, нежели других начальных школ, они имели специальные здания, были лучше оборудованы учебными пособиями” [10].

Таким чином, впродовж тривалого часу самодержавство здійснювало політику боротьби з земською школою шляхом організації та фінансування інших типів навчальних закладів. Новостворені школи мали гідно конкурувати з земськими на теренах Лівобережної України, натомість добилися протилежного результату – загартували, зміцнили земську школу, вивели її в домінуючий тип школи в загальній системі початкових навчальних закладів країни.

Таким чином, саме завдяки діяльності земств було звернено увагу на народну освіту, започатковано приватне українське шкільництво. Ці слова підтверджує невідомий автор статті в газеті “Орловский листок”: “именно любовь к избранному пути, преданность делу просвещения народа, честность, добросовестность, трудолюбие – все эти качества, свойственные

многим и многим сеятелям знаний, помогли земской школе устоять и развиваться” [7]. Инакше кажучи, – велике бажання суспільства мати рідномовну школу, його підтримка, зокрема матеріальна, сприяли потужному становленню земської школи в Лівобережній Україні на початку ХХ ст.

Використана література:

1. Р-ъ. В. Народное образование в Киевской губернии / В. Р-ъ // Киевская земская газета. – 1914. – № 9. – С. 10-12; № 10. – С. 10-12; № 11. – С. 10-12; № 12. – С. 10-12.
2. Грабовський П. О розвитку школьного образования в Ахтырском уезде Харьковской губернии / П. Грабовський // Статті, нариси : в 2 т. / П. Грабовський. – К. : Дніпро, 1985. – Т. 2. – С. 6-15.
3. Дровозюк Л. Земства і народна школа на Правобережній Україні у 1904–1920 рр. / Л. Дровозюк. – Вінниця, 1997. – 48 с.
4. Заволока М. Г. Загальноосвітня школа України в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. / М. Г. Заволока. – К. : Вид-во Київського університету, 1971. – 105 с.
5. Законоположения и распоряжения, касающиеся начальных, народных и частных училищ / [сост. А. Масловский]. – Одесса, 1904. – 47 с.
6. Земские школы в России. Первый опыт муниципального образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.zemgym.ru/gymnasia/article1.html.
7. Земские школы и земства [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.school.edu.ru.
8. Інструкція, даная Борзенским Земским Собранием заведывающим земскими школами: Уездной Земской Управе, членам училищнаго совета от земства, учителям и попечителям земских школ // Земській сборник Черниговской губернии. – 1871. – № 8. – С. 81-101.
9. Каптерев П. Ф. История русской педагогики / П. Ф. Каптерев – С.- Пб., [б. г.]. – 550 с.
10. Константинов Н. Школьные реформы 60-х годов ХІХ века. Школа в период реакции 70-80 годов / Н. Константинов, Е. Медынский. – М., 1890. – 125 с.
11. Корф Н. Наши педагогические вопросы / Н. Корф. – М., 1882. – 409 с.
12. Корф Н. Земский вопрос (о народном образовании) / Н. Корф. – С.Пб., 1867. – 64 с.
13. Корф Н. Руководство по обучению грамоте по звуковому способу / Н. Корф. – С. Пб., 1880. – 89 с.
14. Кушніренко І. Напівзабуті імена ... / І. Кушніренко, В. Жилінський. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2004. – 118 с.
15. Начальное народное образование в Харьковской губернии за 1908 г. – Харьков, 1910. – Ч. II. – 530 с.
16. Смирнов П. Народное образование и церковно-приходская школа / П. Смирнов. – С.Пб, 1899. – 215 с.
17. Ушинский К. Собрание сочинений / К. Ушинский. – М. ; Л., 1948. – Т. 3 : Педагогические статьи (1862–1870). – 691 с.
18. Чарнолуцкий В. К школьной реформе / В. Чарнолуцкий. – М., 1908. – 11 с.
19. Чехов А. П. На подводе / А. П. Чехов // Избранные произведения : в 3 т. / А. П. Чехов. – М. : Художественная литература, 1964. – Т. 3. – С. 60-69.

Сахний М. П. Народное образование на Левобережной Украине (вторая половина ХІХ – начало ХХ вв.)

В статье исследуется процесс создания народного образования на Левобережной Украине второй половины ХІХ – начала ХХ столетия. Подчеркивается значение малокомплектной земской школы с трёхлетним обучением, основанной Н. Корфом, которая приобрела популярность среди сельского населения. В противовес этой школе правительство создаёт церковнопарафизальные и министерские школы, которые не получили популярности со стороны населения через жесткий контроль инспекции.

Ключевые слова: земские школы, церковнопарафизальные школы, министерские школы, школы-грамоты, передвижные (временные) школы, малокомплектные школы, отчизноведение.

Sakhniy M. P. Folk education on Left Bank Ukraine (at the end of the XIXth – the beginning of the XXth).

The article deals with the process of creating a national education on the Left Bank of Ukraine at the end of the XIXth – the beginning of the XXth. The importance of county school with a three year studying created by M. Korf is highlighted in the article. Such schools were popular among the peasants. The government created new types of schools: church schools and ministerial schools. These schools were not popular because of hard control.

Keywords: county school, church school, ministerial school, temporary school, three year studying.

Степаненко Л. М.

**Київський інститут соціальних та культурних зв'язків
імені Святої Княгині Ольги**

ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглядається підготовка майбутніх психологів як цілісний процес. Проаналізовано мотивацію студентів до навчання. При визначенні рівнів готовності студентів до встановлення соціальних зв'язків враховано рівні сформованості кожного із визначених компонентів.

Ключові слова: підготовка майбутніх психологів, соціальні зв'язки, показники сформованості, критерії і рівні сформованості, мотивація.

Теоретична та практична підготовка майбутніх психологів є цілісною системою. Проте, на наш погляд, неправомірно мало уваги приділяється підготовці фахівців саме до соціальних зв'язків у майбутній роботі. Тому що соціальні зв'язки є невід'ємною частиною життя кожного члена суспільства, вони з'являються, розвиваються і зникають по мірі того, наскільки необхідні суб'єкту у даний час. Соціальні зв'язки є невід'ємною частиною потреб людини, вони є суспільним явищем. Соціальні зв'язки як продукт діяльності людини слугують задоволенню потреб особи або групи осіб. Ефективність діяльності соціальних зв'язків при цьому вимірюється тією мірою, якою задовольняється потреба при мінімумі моральних і матеріальних затрат, ресурсів.

Для перевірки ефективності дії розробленої нами були розроблені критерії та визначені рівні готовності майбутніх фахівців до соціальних зв'язків. Завдяки цим критеріям ми змогли виявляти ефективність сформованих знань.

Головною метою перевірки функціонування моделі в умовах вищого навчального закладу було сформулювати у майбутніх психологів знання та уміння із встановлення соціальних зв'язків та підготувати їх до такої діяльності.